

Tõnu Tender

eesti keele instituudi direktor

Riigikeele aasta sündmustest

Sissejuhatus: eesti keelest, laulust ja laulukultuurist

2019. aasta on eesti keele ning juubelilaulupeo aasta.¹ Laulul ja laulmisel, laulukultuuril ja laulupidude traditsioonil ning meie emakeelel, eesti keelel on mõndagi ühist. Peame end tänapäeval muusika- ja laulurahvaks ning eesti keelt arenenud ning rikkalike väljendusvõimalustega keeleks.

Nõnda pole see siiski alati olnud. 1603. aastal sõitles Tallinna Püha-vaimu kiriku abiõpetaja Georg Müller oma pühapäevaste eestikeelsete jutluste tekstis koguduse liikmete kesist lauluoskust: „Meie kihelkonna rahva seas ei leidu ühtki inimest, kes ainsatki laulu oskaks õigesti laulda. Nii nagu teie, rumalad inimesed, oma noores põlves olete kuulnud joodikuid ning sante oma ukse ees laulvat, nõnda te laulate veel tänagi, nii et vaese inimese kõrvad kurdiks jäävad kuulates, kui teie laulate.“ (Jutluseraamat 2007: 293, tänapäevastatud tekstivariant) Müller pidas laulmisel oluliseks teksti mõistmist: „Mõned laulavad ning määgivad kui rumalad lambad segamini ilma sõnu üldse mõistmata. Seepärast, armas rahvas, nii vanemad kui ka nooremad, on väga tarvis, et te edaspidi pisut paremini tahaksite õppida mõistma, mida te laulate.“ (Jutluseraamat 2007: 305, tänapäevastatud tekstivariant) Sama jutluse tekstis õpetas Müller sedagi, kuidas tänulaule laulda: „Iseäranis kui lauldakse tänulaule [...] siis ei pea te mitte lebama nagu lehmad, nagu teil kombeks on, vaid te peate kaunisti üles tõusma ning Jumalat tänama. [...] teie peate rõõmuga oma häält tõstma ning Jumala auks laulma. Sest meie elu ning tegu võib Jumalale ainult siis meelepärane olla, kui me teda jumalakartuses kaunite lauludega

¹ Haridus- ja teadusministeerium on kuulutanud 2019. aasta eesti keele aastaks ning kultuuriministeerium Eesti laulu ja tantsu juubeliaastaks.

tänane ning oma emakeeles appi hüüame.⁴² (Jutluseraamat 2007: 311, tänapäevastatud tekstivariant)

Vaimulik ja kroonik Dionysius Fabricius kirjeldas 17. sajandi algul eesti keele abitust ja vaesust: „Nende [eestlaste] keel on nii vaene, et selles on võimatu väljendada mis tahes kõrgemat mõistet, nagu voorust, ausust, ustavust ja paljut muud ülimalt vajalikku, mida ei saa nende keelde päriselt tõlkida.“ (Fabriciuse kroonika [1610 ?]: 61 ja 63).

Georg Mülleri kriitika kiuste peeti enam kui kaks ja poolsada aastat hiljem, 1869. aastal Tartus Eesti esimene üldlaulupidu. Tänavu suvel möödub sellest sündmusest 150 aastat. Lauludel ja laulupidudel on olnud eestlaste iseteadvuse tekkimisel, eestluse kujunemisel ja hoidmisel ning eesti keele maine tõstmisel kaalukas osa. Sõna *laul* on olnud *luuletuse* sünonüüm.³ Luule omakorda kuulub keele parnassile.

Hoolimata sellest, et kroonik Fabricius eesti keele vaeseks ning abituks põlgas, kuulub see nüüd maailma arenenumate keele hulka. Juba mitu inimpõlve enne Eesti riiklikku iseseisvumist oli eesti keel kultuurkeeleks kujunemise rajal kulgenud. Eesti vabariigi asutamine andis eesti keelele uue tähenduse ning uued võimalused: eesti keelest sai haridussüsteemis õppekeel alates algkoolist kuni ülikoolini: rajati eestikeelne *universitas*, ülikool. Kõigis muukeelsetes koolides kuulutati eesti keel kohustuslikuks õppeaineks. Eesti vabariigis sai eesti keel peagi riigikeele staatuse: riiklike ja omavalitsusasutuste asjaajamiskeeleks. Riigikeelena mainiti eesti keelt esimest korda 4. juunil 1919. aastal vastu võetud eelkonstitutsioonilises aktis „Eesti Vabariigi valitsemise ajutine kord“. Riigikeele staatuse sai eesti keel 1920. aastal Eesti vabariigi põhiseadusega. Eesti esimesel iseseisvusajal tehti eesti keele, sh oskuskeele arendamisel ära tohutu töö.

Eesti keel on väärikas ning pika ajalooga: selle algus ulatub kaugele aastatuhandete taha. Nüüdne eesti keel võimaldab ilmekalt väljendada mistahes tundevarjundeid ja mõtteid ning arendada ülikeerukaid teadusteooriaid, on mitmekesine, võimekas ja rikas.

² See lause on esimene teadaolev eestikeelne kirjalik tekst, milles esineb sõna *emakeel*.

³ Juba nooruke Kristjan Jaak Peterson seostas oodis „Kuu“ eesti keele (maakeele) ja laulu: *kas siis selle maa keel / laulutuules ei või / taevani tõustes üles / igavikku omale otsida?* Luuleklassik Hando Runneli järgi on *luule(tus)* hääleta *laul*.

Millest sõltub eesti keele tulevik?

Eesti keele tulevik sõltub paljudest asjaoludest, kuid eelkõige eesti keele kõrgest mainest, eesti keelt emakeelena kõnelevate inimeste soovist oma keelt väärtustada, kasutada, hoida, õppida, õpetada ja arendada. On väga oluline, et võõrsilgi elavad lapsevanemad oleksid valmis oma lastele eesti keelt õpetama, seda nendega kasutama ning et selleks oleks võimalusi (õppevahendeid, -keskkondi jm).

Eesti keele tulevik sõltub sellestki, kas soovime, oskame ja suudame eesti keele oskust nõuda Eestis elavatelt või siin õppivatelt, töötavatelt, äri ajavatelt jne mõne teise emakeelega inimestelt. Kas soovime nendega eesti keeles suhelda, toetame nende püüdlusi eesti keelt õppida? Selleks on vaja eneseusku, järjepidevust, kannatlikkust ja heatahtlikku nõudlikkust.

Eesti keele kasutajaskonna kasva(ta)mist takistab müüt, nagu oleks eesti keel maailma üks keerulisemaid keeli – nõnda keeruline, et paljud eestlasedki ei oskavat seda vajalikul määral, välismaalastest rääkimata. Iga keele õppimine nõuab pühendumist: tööd, vaeva ja armastust. Iga keel on nii rikas ning mitmekesine, et selle üksikasju võib lõpmatuseni omandama jääda. Kõik keeled on õppijale millegi poolest keerulise(ma)d või lihtsa(ma)d. Õppijale võib raskusi valmistada õpitava keele hääldus, sõnavara, grammatika vm. Seetõttu oleks arukas levitada mõne teise emakeelega inimeste seas julgustavaid ja innustavaid eesti keele õppimise lugusid, sh kogemusi, kuidas eesti keelt õpiti – milliseid meetodeid kasutati jne. Eesti keele vastu on jätkuvalt huvi tuntud, seda õpitakse ja osatakse mujal maailmaski.

Eesti keele tulevikku kindlustab selle kasutamine Eesti avaliku elu peamise keelena, milles suhtlevad siinsed eri rahvuste esindajad. Eesti keele oskus nii emakeele kui ka teise keelena on ametialase pädevuse oluline tunnus. Selle oskus on vajalik pea igas valdkonnas, kõikidel erialadel, kas kõrgemal või madalamal keeletasemel. Eesti keele kasutamine, sh kasutamata jätmise peegeldab suhtumist kaaskodanikesse, eesti keelde ja Eesti riiki. Siin on vaja rohkesti selgitustööd teha. Näiteks käesoleval, 2019. aastal läkitas üks meie ministeerium Eestis toimuva ettevõtmise tähistamiseks eestlastele ingliskeelse kutse. Samas on selle ministeeriumi korraldatud ettevõtmise peaesmärk väärtustada eesti ja meie sõbraliku naaberriigi keelt! Teine näide. Soliidne kultuuriasutus korraldas pealinnas Eesti avalikkusele konverentsi. Paraku toimus konverents ainult inglise

keeles – kutses lubati eestikeelset tõlget, kuid see osutus lubaduseks. Selliseid näiteid võiks rohkemgi lisada.

Eesti keele tulevik sõltub arukast ja tasakaalustatud võõrkeelepoliitikast, sest eesti keel ei paikne suletud keskkonnas, vaid avatud maailmas. Eestlaste, aga teistegi väikese kõnelejaskonnaga rahvaste saatuseks on õppida ja osata eesti keele kõrval teisi keeli. Just mitmekeelsed inimesed, paljude keelte (ja murrete) oskajad, suhtuvad väikese kõnelejaskonnaga keeltesse, sh eesti keelde, selle kasutamisse ja arendamisse kõige soovivamalt. Keelteoskus on olnud haritud, loominguilise, elus keskmisest paremini hakkama saava inimese tunnuseks. Ainult inglise keelele keskendumine oleks ohtlik. Seda võiks kujundlikult võrrelda karuputke tahtliku levitamisega. Veel mõnekümne aasta eest aitasid meie mesinikud karuputke levikule jõudumööda kaasa, kuna seda peeti kasulikuks taimeks. Väidetavasti olevat kunagi karuputkedest koguni silo tehtud! Praegu peetakse Pärsia, hiid- ja Sosnovski karuputke ohtlikeks invasiivseteks võõrliikideks: nad levivad ja paljunevad kiiresti, kasvavad kõrgeks, ohustavad looduslikke kooslusi, inimestel tekivad putketaimede mahlaga kokkupuutel ja koosmõjus päikesevalgusega tervisekahjustused – naha punetus, villid ja haavandidki. Seetõttu on riik enam kui tosin aastat ohtliku karuputke ohjeldamisega, st leviku tõrjega süsteemselt tegelenud. Asjakohast teavet leiab teavet keskkonnaameti kodulehel.⁴ Enamik Eesti elanikkonnastki peab hiljutise uuringu (2016) järgi karuputke võõrliikide tõrjet vajalikuks. Inglise keele juurde tagasi pöördudes rõhutagem, et selle õppimine ja oskus on vajalik. Kuid praegune olukord, sh meie keelehariduse korraldus on selline, mis laseb inglise keelel olla invasiivne⁵: minnalaskmise poliitika korral tõrjub see välja nii eesti keele kui ka teiste võõrkeelte oskuse.

Hariduse võtmealavaldkondi on kõrgharidus, seal kasutatav keel või keeled. Ülikoolide üleilmsed ning ühiskondlikud eesmärgid peaksid tasakaalus olema. Praegu on tasakaalupunkt veel selgeks rääkimata, kuid aruteludega on algust tehtud. Inglisekeelse magistrantuuri või doktorantuuri ajal ei unusta eesti üliõpilane oma emakeelt. Kus ja kuidas omandatakse aga oma eriala eestikeelne oskussõnavara, erialaterminid?

⁴ <https://www.keskkonnaamet.ee/et/eesmargid-tegevused/liigikaitse/karuputketorjumine>

⁵ Mõnigi keeleteadlane on nimetanud inglise keelt *tapjakeeleks* (*killer language*).

Kuidas selgitatakse oma tegevusi ühiskonnale, kuidas populariseeritakse eriala ning jagatakse tulevikus teistele tarkust?

Eesti keele tulevik sõltub paljudest muudestki teguritest, nt sellestki, kui palju sünnib eesti peredesse lapsi; milline on sinne elu-, loodus- ja majanduskeskkond, kas Eesti on elamisväärne paik, kas leidub huvitavat ja tasuvat tööd või siit lahkutakse jne.

Riigikeele sajandi tähistamise korraldustoimkonnast

Eesti Vabariigi 100. aastapäeva eel hakati tegema ettevalmistusi eesti keele kui riigikeele sajandi tähistamiseks. 2016. aasta lõpul moodustati haridus- ja teadusministeeriumi (HTM) juurde riigikeele sajandi tähistamise korraldustoimkond.⁶ Toimkonna töös on osalenud eesti keele hea käekäigu eest seisvate institutsioonide, asutuste ja ühenduste esindajad. Korraldustoimkonna esimees on HTMi keeleosakonna juhataja Piret Kärtner; aseesimees – eesti keele instituudi direktor Tõnu Tender; liikmed: eesti rahva muuseumi toonane direktor ja Tartu kutsehariduskeskuse direktor, kultuuriminister Tõnis Lukas; keeleinspektsiooni peadirektor Ilmar Tomusk; Eesti kirjandusmuuseumi direktor Urmas Sutrop; Tartu ülikooli toonane õppeprorektor professor Mart Noorma; emakeele seltsi abiesimees Jüri Valge; Eesti emakeeleõpetajate seltsi juhatuse esimees Kaja Sarapuu; ERRi Vikerraadio toonane peatoimetaja, nüüdne ERRi juhatuse liige Riina Rõõmus; ajalehe Postimees toonane kolumnist ja Tallinna ülikooli professor, nüüdne ERRi nõukogu esimees Rein Veidemann; Eesti keeleteoimetajate liidu juhatuse esimees Egle Heinsar; Eesti kirjanike liidu esimees Tiit Aleksejev ning eestikeelse hariduse seltsi juhataja Helja Kirber. Toimkond sai ülesande koostada riigikeele sajandi tähistamise kontseptsioon ja tegevuskava.

Eesti keele aasta eesmärkidest

Eesti keele aasta on korraldatud selleks, et meenutada eesti keele riigikeeleks kujunemist, st tunnustada meie esivanemate kunagisi otsuseid ja tööd; arutada eesti keele oleviku teemadel ning kavandada eesti keele tulevikku.

Eesti keele aasta sihtrühmaks on kogu Eesti ühiskond, kuid ka võõrsil elav eestlaskond, samuti kõik eesti keele huvilised. Eesti keele õpetamise

⁶ Korraldustoimkond moodustati ministri 9. novembril 2016. a käskkirjaga nr 1.1-2/16/299.

aktsioone korraldatakse mitmel pool maailmas, loodetavast leidub eesti keele sõpru kõikjal.

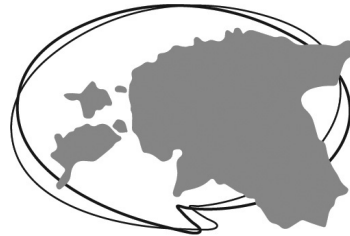
Eesti keele aasta eesmärk on äratada eesti keele vastu huvi, innustada inimesi eesti keele heaks tegutsema, populariseerida ühiskonnas eesti keelt ja selle õppimist ning kasutamist, näidata üldsusele eesti keele võimalusi ja ilu, tutvustada keeleresursse⁷: uusi rakendusi, veebi- ja e-lahendusi ning neist saadavat kasu. Eesti keele aasta eesmärk on teadvustada vajadust luua ning arendada eri valdkondade eestikeelset terminoloogiat ning väärtustada eesti keeles õppimist ning eestikeelset haridust ja teadust (võõrkeelte õpe ja oskus jääb endiselt kvaliteetse hariduse tunnuseks).

Aasta eesmärk on juhtida ühiskonna tähelepanu sellele, et eesti keele hea käekäik pole iseenesestmõistetav. Ei piisa sellest, kui eesti keele edendamisega tegelevad ja selle eest vastutavad ainult üksikute erialade esindajad: eesti keele õpetajad, keeleteoimetajad, korrektorid jt või ainult ühe ministeeriumi osakond. Eesti keele kestmisele ja arendamisele tuleks meil kõigil kaasa aidata: nii riigil kui ka selle elanikel. Riik ei ole nüüdisajal enam keelepoliitika ainukujundaja, vaid üks toimija paljude teiste hulgas. Samas peab Eesti riik olema eesti keelele turvaline kodu, kandma eesti keele hea käekäigu eest peavastutust ning eesti keele arendamisel eeskujuna näitama – õigusruumi korrastades, arengukavasid ja programme koostades, eri valdkondade termineid, oskuskeelt edendades, selge keele põhimõtteid juurutades, järjekindlalt keeleteoimetajate jt keelevaldkonna ekspertide abi kasutades, eesti keele õpetamist, kasutamist, uurimist ja uute rakenduste (moodsate sõnaraamatute ning nutirakenduste loomist jms) toetades, teadus- ja arendustegevust korrapäraselt finantseerides, eesti kultuuri ja kirjandust toetades jne.

Eesti keele aasta sündmustest

Eesti keele aasta tegevused ja sündmused on jaotatud 12 kalendrikuule: jaanuar – kirjanduse kuu; veebruar – selge keele ja keeleteoimetamise kuu; märts – emakeelekuu; aprill – eesti keeleteaduse kuu; mai – terminoloogia- ja

⁷ St teatud viisil kogutud ja korrastatud digitaalne keeleline informatsioon, nt sõnaraamatud, tekstikorpused, terminibaasid jne.

EESTI KEELE AASTA
2019

oskuskeele kuu; juuni – staatuse ja maine kuu; juuli – laulupeokuu; august – murde- ja hõimukeelte kuu; september – keeleõppe ja tõlkijate kuu; oktoober – lugemise ja mängude kuu; november – eestikeelse teaduse kuu; detsember – eestikeelse hariduse kuu. Kuude nimetused ei tähenda seda, nagu toimuksid nimikuul ainult kuu üldpealkirjale vastavad tegevused.

Ideekorjete ja arutelude tulemusena sisaldab eesti keele aasta kava rohkesti tegevusi: laiemas või kitsamas ringis peetavad arutelud ja väitlused; teaduslikud, aga ka populariseerivad keelekonverentsid; 10 maakondlikku keelepäeva; raadiosaated, nt eesti keele õppimise saatesari „Keelekõdi“, kokku 50 saadet, mis on Raadio 4 kõige enam jagatud ja allalaaditud saade; telesaated, sh ERRi lühiintervjuud tuntud inimestega, kes räägivad oma suhetest eesti keelega ning eesti keele olulisusest; EKI ja ERRi ühised harivad teleklipid; keeleainelised kirjutised päeva- ja nädalalehtedes ning ajakirjades, sh kord kuus ilmuv eesti keele aasta vaheleht Postimehes, kultuurilehe Sirp algatatud veerg „Keelele tuleb kasuks“; keeleteemalised raamatud, sõnaraamatud (nii paberil kui ka veebis) – nende koostamine ja tutvustamine, nt Sõnaveebi ja EKI uute sõnaraamatute esitlus; kampaaniaid ja talgud: vikipeedia keeleteoimetustalgud, selge sõnumi auhinna võistlus, kampaaniad „Kutsu keeleteoimetaja külla!“ ja „Märka kantseliiti!“; terminitööd tutvustavad ettevõtmised; sõnaloo võistlused, nt ajakirjade Täheke ja Hea Laps sõnaloo võistlus; kõige eestilikuma sõna otsimine ja valimine; kõige kaunima sõna või väljendi otsimise võistlused; konkurss „Ehe Eesti – Eesti ettevõttele eesti nimi 2019“; üleilmne kirjutamisvõistlus „Minu maailm“; e-etteütlus; Tallinna päeva etteütlus, eesti keele tänav ja keeletelk; näitused, nt „Vana, aga vigureid täis“; kontsertaktused, nt eesti keele hoidjate ja arendajate kontsertaktus Estonias, eesti keele aasta pidulik õhtu Helsingis; kontserdid, eestikeelsete laulude võistlused, juubelilaulupidu; ESTO; eestikeelsete nutirakenduste loomine; eesti keele õpetamine, nt väliseesti noorte keele- ja kultuurilaagrid, Võru murde laagrid ja murdenädal; ÜRO põliskeelte aasta üritused; eesti keele tunnid Elroni rongides; üleilmne eesti keele õppimise nädal (keeleõpetustalgud); väliseesti õpetajate koolituspäevad Helsingis; keeleretk Riiast Tartusse Kristjan Jaak Petersoni jälgedes jne.

Eesti keele aasta korraldamise üks algatajaid ning selle aasta mitme ettevõtmise rahastaja on Eesti riik: haridus- ja teadusministeerium. Tunnustamist väärib seegi, et 2019. aastal tõsteti riigi Ferdinand Johann

Wiedemanni keeleauhinna suurus teiste riiklike elutööpreemiatega samale tasemele, s.o 64 000 euroni (enne seda oli keeleauhind poole väiksem). Ka keeleteo auhinna preemiaid suurendati: nii ministrite auhinna kui ka rahvaauhinna suurus on nüüd 10 000 eurot.

Riik (HTM) on algatanud Eesti keelepoliitika põhialuste koostamise. Keelepoliitika põhialused kinnitab Riigikogu. Eesti keele aastal tuleks arutada ning otsustada, kas koostada eesti keele edendamiseks iseseisev arengukava või piisab keeleteemade lõimimine teiste arengukavadega. Tähtis on see, et eesti keele arendamiseks jõutaks selge ja asjaliku kokkuleppeni ning eesti keel muutuks taas meie kõigi ühishuviks.

Eesti keele aasta korraldustoimkonna ettevõtmiste loetelu, sh keeleaasta kalendris sisalduv loetelu ei ole ammendav. Kõigil huvilistel, nii ühendustel kui ka üksikisikutel, on võimalus eesti keele heaks midagi teha. Selleks tuleb teada, mida, millal ja kuidas eesti keele heaks teha soovitakse. Kavandatavad ettevõtmised tuleks lisada eesti keele instituudi kodulehelt leitavale keeleürituste kalendrisse, <http://portaal.eki.ee/kalender.html> (terviklikuma ülevaate juba toimunud, aga ka eesolevatest sündmustest leiab aadressil <http://portaal.eki.ee/kalender/2616-keeleaasta2019.html>). Eesti keele aastal korraldatavate ettevõtmiste korraldajail on õigus kasutada Tartu kunstikoolis valminud eesti keele aasta logo.

Eesti keel ja selle tulevik on meie ühisasi. Mida, Sina, hea lugeja, eesti keele heaks ette võtad?

Kirjandus

- Jutluseraamat 2007 = Georg Müller „Jutluseraamat“. Koostanud Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Jaak Peebo, Külli Prillop. Toimetanud Külli Habicht, Kai Tafenau, Siiri Ombler. Eesti mõttelugu 78. Tartu: Ilmamaa 2007.
- Fabriciuse kroonika [1610 ?] = Dionysii Fabricii LIVONIAE historiae compendiosa seires. Dionysius Fabriciuse, Viljandi kiriku praosti LIIVIMAA ajaloo lühiülevaade neljas osas aastast tuhat ükssada viiskümmend kaheksa kuni aastani 1610. Tõlkinud Jaan Unt. Toimetanud Kai Tafenau ja Enn Tarvel. Johannes Esto Ühing [2010].